

3. Інформаційне суспільство та його концепції – це «наступниця» постіндустріального суспільства, закономірний наслідок його об'єктивного розвитку (Д. Белл, Дж. Несбіт, У.Дж. Мартін та ін.).

Так само досить важко виокремлювати якісь конкретні хронологічні межі народження постіндустріального та «інформаційного» суспільств, оскільки переходи від одного суспільного стану до другого не можуть носити революційного характеру і мати чітку хронологію. Так, цікавими є критерій російської дослідниці Соколової І.В., а саме згідно проценту зайнятого населення в сфері послуг США вступили в постіндустріальну стадію свого розвитку в 1956-1960 рр. (штат Каліфорнія – «силіконова долина» подолав цей рубіж ще в 1910 році), а інформаційним суспільством США стали в 1974 році¹².

Таким чином, підбиваючи підсумок варто зазначити, що до середини 90-х років в зарубіжній соціології склалась досить складна і суперечлива ситуація. З одного боку, постіндустріальна доктрина, яка підкреслює перш за все центральну роль знання та інформації, отримала широке визнання, але при цьому залишилась скоріше методологічною основою для розвитку нових концепцій, аніж теорій, які могли б бути корисними для безпосереднього застосування в описі нових реалій. З іншого боку, теорія інформаційного суспільства, з її увагою до технологічних аспектів була піддана різкій критиці за притаманну їй однобокість та нечіткість, і тим самим частково втратила свою популярність 70-80-х років.

¹Иноземцев В. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. – М.: Логос, 2000. – С. 3.

² Теорія постіндустріальної цивілізації – визначне надбання інституціоналізму – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/>

УДК: 323/02(477) «20»

ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У ХХ столітті світ зіштовхнувся з прискоренням транснаціоналізації, посиленням взаємозалежності держав і становленням міжнародного порядку за допомогою ООН та інших міжнародних організацій, а також з таким явищем як «розмивання» державного суверенітету. Інформаційна революція та взаємодія культур і цінностей посилили тенденцію до побудови демократичних суспільств і боротьби за права та свободи людини. Глобалізація підриває здатність держави підтримувати кордони та здійснювати суверенітет. Держави сьогодні можуть бути юридично суверенними, але на практиці вони вимушені вести переговори з усіма акторами світової сцени, унаслідок чого свобода їхніх дій значно обмежується.

Ключові слова: глобалізація, державний суверенітет, національна держава, транснаціональні корпорації.

16520205/ekonomika/teoriya_postindustrialnoyi_tsivilizatsiyi_viznachne_nadbannya_institutsionalizmu

³ Розмаинский И., Холодилин К. История экономического анализа на Западе. Основные аспекты экономических воззрений Т. Веблена. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://society.polbu.ru/rozmainsky_econanalysis/ch76_i.html

⁴ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 1999. – С. 11

⁵ Маслов А. Теорія інформаційного суспільства як методологічна основа теорії інформаційної економіки – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Information_society_theory_as_a_methodological_basis_of_the_information_economy_theory_13978.pdf

⁶ Див. детально Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 1999. – С. 63-106.

⁷ Иноземцев В. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. – М.: Логос, 2000. – С. 13.

⁸ Ломакина Л. Образование в постиндустриальном обществе – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vestnik.osu.ru/2006_7/13.pdf

⁹ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 1999. – С. 20

¹⁰ Франкел Б. Постіндустріальні утопісти. – К.: Ніка-Центр, 2005. – С. 25.

¹¹ Інформаційне суспільство. Матеріал з Вікіпедії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційне_суспільство

¹² Информационное общество: понятия, определения, концепции. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://edc.tversu.ru/f/uf/040100_68/040100_68_01/m2dv31.pdf

© Людмила Новосольцева
(м. Луганськ)

Lyudmila Novoseltseva. A problem of the state sovereignty in the context of the world globalization.

In the twentieth century, the world was faced with the acceleration of transnationalization, the increasing interdependence of States and the emergence of an international order, with the support of UN and other international organizations, as well as with the phenomenon of «blurring» of state sovereignty. The information revolution and the interaction of cultures and values have strengthened the tendency to build democratic societies, the struggle for rights and freedoms. Globalization undermines the state's ability to maintain boundaries and to exercise sovereignty. States today can be legally sovereign, but in practice they have to negotiate with all the actors of the world stage, resulting in their freedom of action is greatly limited.

Keywords: globalization, state sovereignty, the nation-state, transnational corporations.

Людмила Новоскольцева. Проблема державного суверенітету в контексті глобалізаційних процесів. В ХХ столітті мир зіткнувся з прискоренням транснаціоналізації, посиленням взаємозалежності держав та становленням міжнародного порядку при підтримці ООН та інших міжнародних організацій, а також з таким явищем як «розмивання» державного суверенітету. Інформаційна революція та взаємодія культур та цінностей посилюють тенденцію до побудови демократичних обществ та боротьби за права та свободи людини. Глобалізація підірвує спроможність держав підтримувати межі та здійснювати суверенітет. Держави сьогодні можуть бути юридично суверенними, але на практиці вони змушені вести переговори з усіма акторами світової сцени, в результаті чого свобода їх дій суттєво обмежується.

Ключові слова: глобалізація, державний суверенітет, національне державство, транснаціональні корпорації.

Постановка наукової проблеми та її значення. Глобалізація є широкомасштабною грою інтересів. Деякі народи та країни можуть мати більше вигоди з цієї гри, деякі – менше, а деякі народи можуть і зовсім програти у великих перетвореннях. Кожна національна держава прагне реалізувати на міжнародній арені свій національно-державний інтерес, що виступає інструментом аналізу змісту, джерел та адекватності зовнішньої політики держави у конкретній історичній та політичній ситуації. Внутрішня та зовнішня політика держави повинна базуватися на національних і національно-державних інтересах, виходити з них. Науковий підхід до визначення національних і національно-державних інтересів передбачає врахування історичних, соціально-політичних та економічно-географічних чинників. Національний інтерес можна визначити, виходячи саме з суттєвих ознак нації як етносоціальної спільноти. У структуру національного інтересу входять зміцнення економічної могутності на основі своїх внутрішніх ресурсів, примноження і раціональне використання національних багатств, гармонійний розвиток продуктивних сил, що функціонують на національній території, а також забезпечення захисту цілісності території.

Мета статті полягає в дослідженні державного суверенітету в контексті глобалізаційних процесів.

Останні дослідження й публікації. Автором тривалий час здійснюється всебічне дослідження проблеми глобалізації. Суттєвим доробком у цій площині є праці О.Г. Білоруса, З. Бжезінської, М.О. Гончаренка, В.А. Зленка, О.В. Зернецької, Ю.М. Мацейка, Ю.Т. Павленка, Ю.М. Пахомова, М.А. Павловського, О.К. Скаленка. Національний фактор в умовах глобалізації розглядається в статтях В.А. Мамонової, О.В. Нарочницької, В.Б. Калиновського, О.О. Проскуріної, М.А. Шепелева.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХІ століття глобалізація як нова реальність виявилася

в центрі уваги науковців і політиків. Сучасний світ, як відзначають експерти, характеризується всепоглиблюваною економічною й політичною взаємозалежністю й взаємовпливом, розширенням міжнародної інтеграції, створенням регіональних інтеграційних об'єднань, включенням у взаємодію нових ринків і діючих осіб, використанням у цьому процесі нових правил і інструментів у світовому масштабі¹.

Глобалізація підготовлена усім ходом історичного розвитку. Вона природно продовжує процес інтернаціоналізації. Інтернаціоналізація й глобалізація тісно пов'язані між собою, взаємодіють і суперничають, породжують гібридні форми. Однак глобалізація якісно відрізняється від процесу інтернаціоналізації. Відмінна риса глобалізації полягає в тому, що наростають масштаб і глибина усвідомлення світу як єдиного простору, а внутрішні події в тій або іншій країні роблять не менш сильний вплив на інші народи й держави, ніж власне зовнішньополітичні акції².

Глобалізацію трактує кожний по-своєму у відповідності зі своїм баченням того, що відбувається. Одні – як безмежні можливості й перспективи, інші – як історичну перемогу принципів ліберальної демократії, треті – як віртуалізацію реальності, четверті – як погрозу створення неокolonіальних імперій на базі новітніх технологій. Як відзначає В. Кувалдін, багато трактувань грішать однобічністю, та й не дооцінюються масштаби змін. Будь-яка характеристика глобалізації виявляється неповною, про що й варто пам'ятати при аналізі цього складного феномена³.

Основна увага економістів, політологів приділяється економічному виміру глобалізації. Саме в економічній сфері глобалізація проявляє себе найбільше, але носить комплексний характер. Глобалізація – це не тільки економічна взаємозалежність, а насамперед перетворення простору й часу нашого життя. Глобалізація є економічним, політичним, технологічним, культурним і інформаційним феноменом.

Треба розрізняти об'єктивну й суб'єктивну сторони глобалізації. Об'єктивна сторона викликана історичними, економічними, культурними причинами й відображає відповідні процеси довгострокового характеру, які в цілому ведуть до становлення глобальної цілісності людства як соціуму. Суб'єктивна сторона глобалізації укладається в прагненні окремих учасників світової економіки й політики використати об'єктивні процеси й тенденції глобалізації у власних інтересах. Таке розходження необхідно використати з метою наукового передбачення можливої спрямованості розвитку сукупного процесу глобалізації, а також для формування міжнародно-правових основ регулювання сучасних міжнародних відносин. Варто звернути увагу на переваги, які несе глобалізація, а також її тіньові сторони.

Тривалий час глобалізація трактувалася виключно в позитивному ключі. На перший план висувалися

лися ті переваги, які глобалізація давала країнам, що формували розвиток зв'язків із зовнішнім світом. Про таку інтерпретацію глобалізації пише у своїй книзі відомий американський політик і політолог З. Бжезінський⁴. Він відзначає, що доктрина глобалізації є корисною системою координат для визначення сучасного світу. Глобалізація приваблює своєю ускладненістю, але в той же час дає зрозумілі пояснення цих складностей постіндустріального й постнаціонального періоду. Привабливість глобалізації, за його словами, визначається не тільки тим баченням майбутнього, що вона пропонує, але й її міфами про сьогоднішнє. До таких міфів З. Бжезінський відносить твердження про те, що глобалізація створює рівні умови для конкурентної економічної діяльності. Однак на практиці деякі держави явно більшою мірою не є рівними. Більш багаті, сильні й розвинені держави перебувають у кращому стані, що дозволяє їм займати чільне місце в цій грі. Глобальна гегемонія й економічна глобалізація доповнюють один одного. Саме ця обставина пояснює, чому глобалізація сприяє виникненню численних протестних рухів й критики з боку експертів у багатьох країнах світу. Підхід до проблеми глобалізації став страждати зайвою ідеологізацією й емоційністю, які не дозволяють розглянути цей феномен в його цілісності й багатоаспектності. Глобалізація проголошується відповідальною за всі негативні явища в сучасному світі.

Головною метою наукового аналізу глобалізації як планетарного феномена є пізнання сутності й пошуку алгоритму вбудовування своєї країни й держави в глобалізаційні процеси з найменшими втратами й максимальним прибутком. Разом з тим, не можна не бачити й дійсно явне місце загрози, породжуване глобалізацією. Мова йде про поглиблення глобальної нерівності між різними країнами й регіонами сучасного миру. Зростає розрив між «Півднем» і «Північчю», хоча абсолютні темпи розвитку збільшилися в обох групах держав. За оцінками ООН на частку п'ятої частини світового населення, що живе в країнах з найбільшим доходом, доводиться 86 % світового ВВП, на частку п'ятої частини, що живе в найбідніших країнах, – 1 %, а на частку інших 60 % людства – 13 %⁵. Відбулося розшарування "Півдня" на відносно благополучні країни, що вписалися в процеси глобалізації, і країн, що залишаються на узбіччі світового прогресу.

Мільйони людей живуть, не користуючись ніякими благами й досягненнями глобалізації. Більше одного мільярда людей позбавлені можливостей задовольняти свої самі елементарні потреби. Довгі роки в цих країнах зберігається бідність, насильство й відчуженість. Руїнується традиційний спосіб життя ряду народів, а на зміну йому йдуть різні варіанти вестернізації. В умовах глобалізації постійно виникають все нові форми залежності одних держав від інших. Ряд держав потрапили в такі боргові ями, що вийти з них без втрати частини суверенітету практично неможливо⁶.

Сучасні засоби масової інформації допомагають населенню цих країн усвідомити своє плачевне положення в родині держав, що становлять світове співтовариство. У результаті цього зростає розпач, заздрість, ненависть і озлоблення. Формується масовий контингент планетарного масштабу, цілком підготовлений для ідеологічного та пропагандистського впливу з боку радикальних елементів. Породжуваний на цій хвилі міжнародний тероризм максимально використовує досягнення глобалізації й новітньої техніки. Сучасні кошти комунікації уможливають оперативне спілкування членів терористичних груп, налагодження контактів між цими групами, широке використання сучасних пропагандистських методів застрашливого характеру. Як показує досвід, світова економічна система, орієнтована тільки на ринок при відсутності інших регулюючих механізмів, не може забезпечити гармонійний розвиток у глобальному масштабі. Саме протиріччя глобалізаційних процесів змушують задуматися про те, як поставити глобалізацію на службу всьому людству. Актуальною стає проблема створення нового міжнародного економічного порядку, щоб уникнути небезпечного наростання протиріч, що виявилися.

У сучасній літературі превалує думка про те, що глобалізація – це винятково об'єктивний процес і тому протистояти йому неможливо й небезпечно. У ході Берлінської конференції «Національні держави в умовах європеїзації, американізації й глобалізації», що відбулася у вересні 2004 року, на протиположному вищезазначеній позиції пролунала думка про те, що не можна допустити, щоб глобалізація відбувалася ніби сама собою. «Важливо не допустити стихійної глобалізації, позначеної руйнівними наслідками в результаті створення нормативно-правової бази в аспекті соціальних обмежень і навіть заборони пов'язаних з нею негативних процесів»⁷.

Глобалізація супроводжується певним послабленням ролі держави в політико-економічній структурі світового співтовариства, яке стало лише одним із дійових осіб сфери міжнародних відносин, а не всесильним монополістом. Поряд із цими традиційними суб'єктами міжнародних відносин з'являються нові дійові особи й структури. У ряді випадків ці структури здатні перехоплювати в держави виконання соціальних, військових, арбітражних функцій, і це може відповідати водночас миттєвим поточним інтересам і логіці процесів глобалізації. На власній території держава перестає бути єдиним суб'єктом, якому дозволено здійснювати законний примус заради збереження громадського порядку, втрачає можливість регулювати права людини, екологічну політику, фінансову регламентацію. У західних державах були популярні ідеї зменшення ролі держави й скасування бюрократії. Американський президент К. Буш один раз помітив: «Коли б федеральний уряд припинив своє існування, то рядові громадяни країн протягом тривалого часу не помітили б ніяких змін у своєму по-

вськденному житті»⁸. Ці ідеї стали особливо популярними наприкінці 70-х років ХХ століття. Вони стали реакцією на надмірне розширення функцій і претензій держави, що взялись за керування аж до останніх дріб'язків національною економікою, забезпечення постійно зростаючого комплексу соціальних гарантій, регулювання занадто великої кількості сфер життєдіяльності.

Німецький політолог З. Шварц пише: «Національній державі властиві досить суперечливі тенденції: з одного боку, вона може стимулювати здатність до політичної автономії, саморегуляції й формуванню потужних народних господарств. З іншого боку, зловживання її інструментами може привести до загрозливих перегибів і перекручувань»⁹.

Успіхи європейської інтеграції й передача частини державних повноважень наднаціональним органам стали додатковими аргументами на користь концепції зменшення ролі національної держави. Стало очевидним, що ЄС – це вже щось більше, ніж традиційна тимчасова коаліція держав у її класичному розумінні. ЄС презентує нову організаційну модель: у важливих сферах наднаціональні структури беруть на себе в довгостроковому плані обов'язкові регулюючі повноваження, діючи «через голову» національних держав-членів¹⁰. Однак не слід перебільшувати готовність самих європейців відмовитися від ідеї національної держави.

Політологи говорять про зростаючу нездатність національних держав адекватно реагувати на нові виклики сучасності. Під сумнів ставиться сама система міжнародних відносин як міждержавних, оскільки процеси глобалізації підривають суверенітет національних держав. Ролі ТНК у сучасному світі і їхньому негативному впливі на національну державу присвячено чимало дискусій. ТНК зайняли винятково важливу нішу в світогосподарчих зв'язках. ТНК контролюють понад 50 % світового промислового виробництва, більше 60 % міжнародної торгівлі, більше 80 % патентів і ліцензій на нову техніку, технологій і ноу-хау, майже 90 % прямих закордонних інвестицій. Займаючи центральне місце в сучасній світогосподарчій системі, ТНК все більше впливають на міжнародні відносини і світову економіку в цілому¹¹.

ТНК у періоди стабільності суб'єктивно прагнуть зменшити роль національної держави, а в часи криз звертаються саме до нього за підтримкою. У держави достатньо важелів для впливу на ТНК, і вона може протистояти витратам глобалізації¹². Саме держава є гарантом основних конституційних прав і забезпечує громадянам можливість робити необхідні дії як самостійно, так і через своїх представників¹³.

Існує об'єктивна потреба збереження національної держави як центра консолідації й розвитку культури, самобутніх політико-правових рис і підтримки національної ідентичності. У переважній більшості країн саме держава продовжує залишатися базовою конструкцією національної ідентичнос-

ті. Ідея національної держави глибоко вкорінилася в світогляді значної частини громадян і ще досить довго буде функціонувати як важлива форма організації співтовариства, тим більше що мова йде про історично сформований організм, до якого люди відчують певну прив'язаність¹⁴. Державотворення є важливою віхою на шляху самоствердження в сучасному світі. Народи століттями прагнули до знаходження власної державності, і для них національна держава є надцінністю, яка здатна вирішувати питання про масштаби й стабільність соціальних гарантій. Американський політолог К. Курц відзначає: «Держави виконують життєво важливі політичні, соціальні й економічні функції, жодна з організацій не суперничає з ними щодо цього. В епоху глобалізації роль соціальних функцій держави не тільки не знижуються, але навіть підвищуються»¹⁵.

Національна держава покликана зіграти величезну роль саме в умовах глобалізації, тому що розвиток різних країн і регіонів йде нерівномірно. Національна держава повинна відстоювати інтереси своєї країни й регулювати ситуацію не проти глобалізації, а за більш чітку й безконфліктну інтеграцію даної держави в глобальні процеси. Із огляду на всі доводи на користь збереження національної держави, багато експертів стали більш обережно формулювати свої прогнози. Держави були й залишаться головними гравцями в міжнародних справах, хоча природа їхнього функціонування може певним чином змінитися.

Висновки. У доступному для огляду майбутньому держава збереже значну частину своїх адміністративних, економічних і культурних функцій як усередині країни, так і на зовнішній арені. Зростає внесок у керування різного роду неурядових об'єднань, ділових корпорацій і інших груп. Учені все частіше говорять про зростання значення партнерських зв'язків, що виникають на ґрунті розподілу ресурсів між державою й різними організаціями. Глобалізація не «скасовує» і не «закриває» інститут держави, не веде до його відмирання, однак виставляє до держави більш високі вимоги, які продиктовані інтересами підтримки міжнародного миру, стабільності, безпеки й розвитку. Глобалізація вписує державу в більш складні структури міжнародних відносин і її регулювання, ставить перед нею вимоги соціоекономічної заможності й практичної міжнародної відповідальності за свої внутрішні дії. Держави, які не здатні відповідати новим вимогам, стоять перед вибором втрати внутрішньої й міжнародної легітимності.

Аналіз сучасної світової ситуації свідчить про те, що глобалізація й національна держава цілком сумісні. Глобалізація не ліквідує національну державу, а примушує її замислитися про оптимальний об'єм і якість тих завдань, які вона ставить перед собою. Без активної ролі національної держави глобалізаційні процеси можуть втратити і динаміку, і сенс.

¹Білорус О. Кому загрожують зарубіжні стратегії трансформації / О. Білорус // Віче. – 1999. – №3. – С. 14.

²Тураев В. Глобальные вызовы человечеству / В. Тураев // М.: Логос, 2002. – С. 27.

³Кувалдин В. Глобальность: новое измерение человеческого бытия / В. Кувалдин // М.С. Горбачев и др. грани глобализации: Трудные вопросы современного развития. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – С. 35.

⁴Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Збігнев Бжезінський; пер. з англ. А. Іщенка // К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 203 с.

⁵Арсеєнко А. Глобалізація чи поляризація: що чекає світ? / А. Арсеєнко // Урядовий кур'єр. – 2000. – 22 квітня.

⁶Камер Х.-Р. Национальное государство пока продолжает жить [Электронный ресурс] / Х.-Р. Камер.– Режим доступа: <http://www.deutschebotschaft-moskau.ru>

⁷В Берліні пройшла конференція «Національні держави в умовах європеїзації, американізації та

глобалізації [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.rian.ru>

⁸Камер Х.-Р. Вказ. праця.

⁹Шварц З. Судьба национального государства. Замечания к статье Ханса-Рудольфа Камера [Электронный ресурс] / З. Шварц. – Режим доступа: <http://www.deutschebotschaft-moskau.ru>

¹⁰Європа хоче бути полюсом [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nns.ru>

¹¹Извеков Н. Какие государства нужны ТНК? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rau.su>

¹²Фишерман Т. Государство останется сильным. Критика критики глобализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru>

¹³Камер Х.-Р. Вказ. праця.

¹⁴Шварц З. Вказ. праця.

¹⁵Земляная С. Новый космополитизм и знамения времени. Национальное государство в контексте глобализации [Электронный ресурс] / С. Земляная. – Режим доступа: <http://lists.ng.ru>